
ETTERSKRIFT

SOSIALPORNOGRAFI ELLER SOSIALPOLITIKK?

Den typen sosialreportasjer som vi har drøftet i denne boka har det til felles at de tar utgangspunkt i en person som legger sine problemer fram, i første omgang for journalisten, i neste omgang for det avislesende publikum. De forteller om sine innerste problemer. Det dreier seg i stor grad om opplysninger som for eksempel i personregisterloven kalles «særlig sensitive», og som selv når de er frivillig avgitt til et forskningsprosjekt, må behandles med særlig aktsomhet for at opplysningene ikke skal kunne spres til uvedkommende. I sosialreportasjene spres disse opplysningene til hundretusener av lesere. Ikke minst vil de bli lest i stor detalj av informantenes nærmiljø og slektninger.

En undersøkelse fra 1975 viser at temaet «sosiale problemer/sosialpolitikk» er blant de mest populære stoffområdene blant dem som leser aviser. Temaet kom på 2. plass etter «lokalstoff» blant kvinner, mens menn hadde det på 6. plass blant de 32 stoffområdene det ble spurt om. Eldre og folk med lav inntekt var de som ga stofftypen relativt sett høyest prioritet (Norske Avisers Landsforbund, 1975).

Det er grunn til å tro at reportasjer som tar utgangspunkt i enkeltpersoners situasjon, når fram til særlig store lesergrupper. Det er lettfattelig stoff fordi det er jordnære problemer med mange detaljer som knyttes til enkeltpersoner som det er mulig å identifisere seg med. I tillegg til dem som er opptatt av sosialpolitikk, kan denne typen reportasjer også appellere til dem som liker å grafse i andres ulykker.

Men det er også grunn til å tro at avisene kapitaliserer på den frykt for fattigdom, sykdom og hjelpsløshet som finnes i befolkningen. Folk er redde for å bli overlatt til et sosialpolitisk hjelpeapparat som ikke er tilstrekkelig, som ikke gir omsorg nok, som ikke er menneskelig nok til å ta ansvar for grunnleggende behov for verdighet. Det er denne angsten sosialreportasjene bygger opp under når avisene dramatiserer sosialforvaltningens negative trekk og gjør dem til eksempler på umenneskelighet og kulde. Frykten forsterkes i den del av befolkningen som allerede er engstelig eller utsatt, dvs. de eldre, de svake og enslige kvinner. Det er disse grupper som er mest avhengige av hjelpetiltak. De utgjør en voksende andel av befolkningen. Antallet av alderspensjonister, uføretrygdede, enslige forsørgere og enslige eldre kvinner er steget dramatisk i løpet av de siste ti-årene. Det betyr også at det er et voksende «publikum» for denne typen reportasjer.

I sin ekstreme form inneholder sosialreportasjene noen av de samme elementer som kriminalreportasjer som også kapitaliserer på frykt blant ubeskyttede grupper. En engelsk undersøkelse viser at frykten for vold og overfall er størst blant eldre, syke og kvinner (Albrow, 1983).⁷ Den samme undersøkelsen viser også

at det folk er mest redde for er vold, å bli syk, å ikke kunne klare seg selv, og å bli alene, i den rekkefølge.

Avisene har her et meget stort marked for oppmerksomhet, og sett ensidig fra avisenes side kan en forstå at slike reportasjer blir trykt. Men hvis det å øke salget av avisen er det eneste motivet for å bringe sosialreportasjer, er det rimelig å karakterisere dem som *sosialpornografi*. Sagt brutalt betyr det at avisene selger andres ulykker for å tjene penger på den – og kanskje under dekke av å hjelpe attpåtil øker deres vansker. På den annen side kan denne typen sosialreportasjer også representere riktige bidrag til sosialpolitikken dersom de blir brukt bevisst av avisene. For det første kan sosialreportasjene være et *korrektiv til enkeltavgjørelser*, en anke som kommer etter at de øvrige ankemuligheter er blitt uttomt. For det andre kan de virke som et *korrektiv til lover, regler og retningslinjer* som *utgangspunkt for nye tiltak* i sosialpolitikken. Og for det tredje kan de virke som en *informasjonskilde og påvirkningsfaktor for publikum*.

Pressen vil kunne fungere som en «anke»-instans for avgjørelser som er fattet i den sosiale sektor. Uansett hvor godt hjelpeapparatet fungerer, vil det kunne skje urimelige avgjørelser. Det er viktig at utenforstående organer som pressen kan ta opp slike saker, og på den måten fungere som en sikkerhetsventil. En forutsetning for at pressen skal kunne ha denne funksjon, er at de sakene som presenteres, er valgt ut med omhu. Det er rimelig å anta at denne typen saker kommer til journalisten gjennom henvendelser direkte fra den som er involvert i saken, eller gjerne gjennom ulike typer mellomledd. Det er viktig at journalisten foretar en utstilling av sakene, ikke etter kriteriet «hva er best stoff for avisa», men ut fra en vurdering av om det virkelig har skjedd en urimelig avgjørelse. Dette krever at journalisten får mulighet til å sette seg inn i saksdokumenter, og det kreves ganske mye arbeid ut over intervjuet med klienten. Det er for eksempel viktig at journalisten har både en bred oversikt over trygde- og sosialsystemet, og har satt seg spesielt inn i de ordninger som er viktige for den aktuelle saken. Allmenn «synsing» kan bare være et supplement til dette.

Det å oppfatte sosialreportasjene i pressen som en sikkerhetsventil for å hindre urimelige enkeltavgjørelser innebærer også noen farer som journalisten bør være oppmerksom på.

Dels er det lite sannsynlig at de som på eget initiativ tar kontakt med pressen er et representativt utvalg av dem som har en rimelig grunn til å føle seg urimelig behandlet eller at det er de som har sterkest grunn til å klage. Det er trolig at utvalget av dem som kommer til pressen er skjevt på tre måter: (a) de som tidligere har hatt kontakt med pressen vil være overrepresentert, (b) de mest ressurssvake vil være underrepresentert, og (c) kverulanter vil være overrepresentert. Noen av disse skjevhetene vil bli svekket ved at mellomledd formidler kontakt mellom klient og presse i en del tilfeller, og gjennom at pressen selv siler ut et begrenset antall saker av en stor mengde henvendelser. Likevel vil pressen som sikkerhetsventil virke systematisk sosialt skjevt, særlig i den grad journalistene passivt sitter og venter på henvendelsene.

Dels vil det at pressen tar opp en sak kunne føre til at denne saken får en

særbehandling i forvaltningsorganene. Vårt materiale tyder på at forvaltningsorganene er å vakt mot at dette skal kunne skje, men at det likevel skjer i en viss utstrekning, særlig dersom det dreier seg om mindre saker og særlig dersom de tas opp før saken er låst i forvaltningsorganet. Det kan lett skape enda større grad av urettferdighet i systemet dersom de som går til pressen «sniker i køen» eller får andre fordeler i forhold til andre klienter med samme eller vanskeligere situasjon. På den annen side er det klart at dersom en går til pressen, får gjennom sitt krav, og pressen skriver om dette, vil dette være et sterkt kort som andre som er i samme situasjon kan utnytte.

Dersom sosialreportasjene skal fungere som et korrektiv til enkeltavgjørelser, stilles det store krav til journalistenes utvalg av saker og til deres bearbeiding og oppfølging av sakene.

Det samme er i ennå større grad tilfelle dersom reportasjene skal tjene som *korrektiv på lover, regler og retningslinjer og utgangspunkt for nye tiltak* i sosialpolitikken.

Det sosiale hjelpeapparatet må arbeide innenfor gjeldende retningslinjer. Den enkelte medarbeider vil ofte oppdage tilfeller som ikke passer inn i reglens definisjoner og klassifiseringer, hull i regelverket, klienter som faller utenfor eller mellom de ulike støtteordninger, eller klienter som blir holdt innenfor ett system der det ville være til fordel for den enkelte og kanskje også for samfunnet om vedkommende kunne overføres til et annet system. Det er imidlertid en mangel ved de fleste byråkratier at denne typen kunnskap ofte ikke blir systematisk rapportert oppover i hierarkiet til dem som har innflytelse over utformingen av regelverket. Innen sosialsektoren er det heller ikke pressgrupper som representerer bruker- og klientgrupper med samme gjennomslagskraft som lønnstaker-, profesjons- og næringsorganisasjonene har for sine medlemmer. Gjennom sitt brede kontaktnett og de mange henvendelser de får, skulle journalister som spesialiserer seg på sosialsaker, ha muligheter til å være med å forbedre sosialpolitikken gjennom sine reportasjer.

Sosialreportasjer som tar for seg enkeltpersoner som faller mellom ulike sosiale hjelpetiltak, personer som gjennom andre tiltak kunne fått et mer meningsfullt liv, situasjoner der samfunnet kunne spare midler dersom de ble brukt på en annen måte, konsekvenser av ytelser av en viss type osv., vil under visse omstendigheter kunne ha stor gjennomslagskraft overfor forvaltning og politikere. Vi vet at politikere ofte bruker pressen som kilde for sine initiativ (Eide, 1983). Også i de reportasjene vi har undersøkt, har vi sett at de blir brukt som grunnlag for spørsmål i Stortinget og initiativ i kommunene.

For at sosialreportasjer skal kunne gi grunnlag for sosialpolitiske endringer, kreves flere ting.

For det første kreves at de sakene som tas opp, har et innhold som kan generaliseres til andre saker. Det må altså være en begrunnet mening med å endre regler eller praksis slik at grupper av en viss størrelse får sin situasjon forbedret. De reportasjene en finner i avisene, er ofte lite egnet til å se det generelle i sakene. Sakene framstilles som ekstreme og unike, og det legges inn en lang rekke – til dels helt irrelevante – detaljer om de personene som framstilles.

For det andre kreves det en aktivt oppsøkende virksomhet fra journalistenes side. Journalistene vil ofte få ideer om de generelle sidene som skal endres, og må deretter gå aktivt ut og finne en enkeltsak som kan belyse dette generelle problemet. Som vi har vist tidligere, er det nokså sjelden at journalistene går aktivt ut og selv finner saker til sosialreportasjene.

For det tredje vil det kreves et aktivt etterarbeid. I reportasjene, eller i en oppfølging i form av flere artikler, bør journalistene peke ut de generelle trekkene, og vise hvordan regler etc. kan endres for å bedre systemet. Særlig aviser med et politisk siktemål, ville en kunne anta var opptatt av denne typen reportasjer. Da ville det også være naturlig å følge opp sakene gjennom politisk valgte organer. Selv om en del journalister selv er politisk aktive, er det trolig best om andre følger opp sakene i politiske organer, ellers vil den politiske behandlingen av sakene kunne påvirke journalistenes frihet i arbeidssituasjonen.

Sosialreportasjene kan tjene som en *informasjonskilde og påvirkningsfaktor for publikum*. En kan skille mellom to typer publikum: de som kan ha et direkte behov for informasjon om trygder og sosiale hjelpetiltak som kan angå dem selv eller deres nærmeste, og de som utgjør et allment publikum som bør være orientert om sosialpolitikken som en vesentlig del av samfunnslivet. De to gruppene har et noe ulikt behov for informasjon, men en må anta at begge grupper får en vesentlig del av sin informasjon om sosialpolitikken og sitt bilde av det sosiale hjelpeapparatet gjennom avisenes personorienterte sosialreportasjer.

Når det gjelder begge grupper, er det klart at de har behov for å få lagt fram de generelle aspektene og få en enkel gjennomgang av regelverket i tilknytning til de sakene som presenteres.

En utpreget fare ved den typen sosialreportasjer som vi har sett på i denne undersøkelsen, er at de gir et feilaktig bilde av både hvem som er klienter i de sosiale hjelpetiltak, hvilke fortredeligheter de møter for å nå sine rettigheter, og de holdninger man møter blant trygde- og sosialetatens ansatte. For de som selv lurer på å søke en eller annen ytelse, kan man spekulere på om man virkelig har krav på noe, så lenge det finnes mennesker med langt større vansker som avvises. En viker kanskje også tilbake for å gå gjennom de mange vansker som man hører om i reportasjene, og man frykter kontakten med personalet. På denne måten kan reportasjene være med på å skape et underforbruk av trygder og sosiale ytelser.

På samme måten kan reportasjene farge allmennhetens syn på hvem som får sosialhjelp og hvem som ikke får det, hva midlene går til, og hvilke holdninger og regler som praktiseres i hjelpeorganene.

Pressens individentsentrerte sosialreportasjer, slik vi har fanget dem opp i analysen av de 46 sakene denne boka bygger på, oppfyller svært ofte *ikke* krav vi mener det er rimelig å stille til disse reportasjene for at de skal slippe betegnelsen sosialpornografi. Ved at avisene individualiserer problemene, bare passivt viderefremmer den ene partens syn, og ikke følger opp sakene videre, blir de lite relevante som innspill i nesten en hvilken som helst sosialpolitisk debatt.